

ƏSGƏR SƏRKAROĞLU

AZƏRBAYCANIN
PEYĞƏMBƏRLƏŞƏN
MÜTƏFƏKKİR
ŞAİRİ

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKİ – ELM – 2004

Əsgər Sərkəroğlu

«Bilik» qəzeti, 25 oktyabr 1991-ci il

NİZAMİNİN QADIN SURƏTLƏRİ

Nizami gəncəvinin əsərlərində dövrün bütün zümrələrindən, yəni çobandan tutmuş şaha qədər müxtəlif surətlər verilib. Bunların arasında qadın surətləri daha çoxdur. Bu surətlər həm çox, həm də aparıcı surətlərdir, həm də simvolik surətlərdir. Şai-

rin «Xəmsə»sinə daxil olan üç əsərinin adı qadınla bağlı olması da təəccüblü deyil. «Xosrov və Şirin», «Leyli və məcnun» və «Yeddi gözəl» əsərlərindəki əsas surətlərdən biri qadınlardır. Nizami əsərlərindəki qadın surətlərini elə ustalıqla, elə məharətlə işləyib ki, bunlar birinci planda dayanan sevimli surətlərə çevrilib. Odur ki, şairin qadın surətləri haqqında dünya ədəbiyyatşünaslığında da geniş fikir söylənilib. Şair ilk poeması «Sirlər xəzinəsi»ndəki «sultan Səncər və qarı» hekayəsində qarı surətini elə poetik, elə yaddaqalan cizgilərlə təsvir edib ki, oxucu yaddaşına əbədi həkk olunub. Şahla qarını görüşdürən şair qadın surətini qələmin məharəti ilə şah surətindən yüksəklərə qaldırıb.

Məlumdur ki, böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi həm də ümumbəşəri saf eşqin tərənnümçüsü kimi dünya ədəbiyyatına daxil olub. Onun «Xosrov və Şirin», «Leyli və Məcnun» əsərləri şairi ülvi məhəbbət dastanlarının yaradıcısı kimi bəşər ədəbiyyatında simvollaşdırır. Azərbaycan şairinin böyük təfəkkür tərzinə qibtə edən Avropa şərqşünaslarının bəziləri çalışıblar ki, onun fikirlərini təhrif eləsinlər. Bu üzdənirəq şərqşünaslar yazırlar ki, güya şair öz Afaqını sevdiyi üçün «Xosrov və Şirin» əsərini yaradıb. Əsərdəki Şirin öz Afaqının surətidir. Düzdür, Nizami Afaqını həddən artıq sevib. Amma Nizami öz əsərlərini yaradarkən şəxsi hisslərini əsas götürməyib. Nizami «Xosrov və Şirin» əsərini yazanda ümumbəşəri məhəbbət dastanı yaratmaq istəyib. Belə olmasaydı əsər dünya şöhrəti qazanmazdı. Fransız şərqşünası Jorj Friley yazır ki, Nizaminin «Xosrov və Şirin» əsərindəki Şirin surəti yunan şahzadəsi İrendir. Onun fikrincə, bu surət yunan ədəbiyyatından alınıb. İreni Şərqdə Şirin kimi istifadə ediblər. Bu fikir də uydurmadır. Jorj Frileyin bu fikri sübut edir ki, Şərq tarixinə bələd olmayıb.

Məlumdur ki, Şirin Azərbaycanın qədim şəhərlərindən Bərdə hakimlərinin nəslindən olan tarixi şəxsiyyətdir. Bəzi fransız şərqşünasları Nizaminin Şirin surətini frankların kralı, qərbin imperatoru Böyük Karlın (742-814) anası Bertlə müqayisə edirlər. Surətlərin uyğun xüsusiyyətlərindən danışırlar.

Bəziləri isə Nizaminin Şirinin Fransanın orta əsr xalq əfsanəsindəki Jenevyev Braban surəti ilə tutuşdurur. Bu surətlər arasında oxşar xüsusiyyətlər olsa da məsələnin mahiyyəti tamamilə bir-birinin əksinədir. Yəni Nizaminin əsərində Xosrov evli ola-

ola Şirinə evləndiyi halda, fransız əfsanəsində isə Jenevyev Brabanın əri ola-ola qeyrisinə vurulur və sair.

Nizaminin Şirin surəti bir azərbaycanlı qadını kimi həmişə hər yerdə qadınliq ismətinə qoruyan surətdir. Sədaqətli qadındır. Biz bunu məhin Banunun Şirinə verdiyi məsləhətdə görürük.

Yaraşmaz kişinin ardınca düşmək,
Bu sifət qadında olmasın gərək.
Çox təzətər gülü əldə tutdular,
İyləyib-iyələyib sonra atdılar.
Şirin bu nəsihətə belə cavab verir:
Yeddi parlaq göyə and içdi Şirin,
Müqəddəs kitaba eylədi yəmin:
«Gözümdən qanlı yaş töksə də heyhat,
Olsam, olacağam bir halal arvad».

Göründüyü kimi Şirin Xosrov kimi bir hökmdara da kəbinsiz arvad olmaq istəmir. Fransız əsərlərində isə belə məqamlar yoxdur. Hadisələr tamam bunun əksinə cərəyan eləyir.

Nizami əsərindəki Şirin surətindən söhbət aşan və öz əsərlərindəki qadın surətləri ilə müqayisə edən fransızlar şairin bu surəti haqqında böyük anlaşılmazlığa gedib çıxırlar. Onlar Şərq dünyasının adət-ənənəsi, məişət və ailə həyatı, ailədə qadın sədaqəti ilə tanış olmadıqları üçün müştərək əsərlərdə tam bir-birinin əksinə olan surətləri tutuşdurublar. Sadəcə olaraq onlar əsərlərin məhəbbət mövzusunda yazıldığını əsas götürüblər. Şirin heç vaxt İren, Bert, Jenevyev Braban ola bilməz. Çünki Şirin öz məhəbbətində Şərq dünyasına uyğun sadıq qadın, həya və ismət gözləyən azərbaycanlı surətidir. Hətta Şirinin qəsrinə gələn Xosrovun sərxoş olduğunu bilən Şirin onu qəsrinə buraxmır. Şirin Xosrov kimi bir hökmdara da kəbinsiz arvad olmaq istəmir. Fransız əsərlərində belə bir xətt yoxdur, hadisələr tam əksinə cərəyan edir. Qəsrin qarşısında çadırda qalmağa məcbur edir. Xosrov qəsrə çatanda artıq qapı bağlı idi:

Gül rəngli o ipək xalılar üstə,
Xosrov at sürərək yetişdi qəsrə.
Qəsrin qapısını bağlı görəndə,
Heyran qalıb, düşdü ürəyi bəndə,
Nə geri dönməyə bir üzü vardı,
Nə qapı qırmağa bir sözü vardı.

Şirin Xosrovu sevsə də onun sərxoş olduğunu biləndə qəsrə belə olur:

Məsləhət belədir, səbr etsin bu gün,
Onunçün qurulan çadıra düşsün.
Eyvana çıxaram söhbət etməyə,
Bu torpağı öpüb, hörmət etməyə.
Nə sözümlərsə varsa deyərək tamam,
İşlərə verərək sonra bir əncam.

Nizami əsərlərindəki qadın surətlərindən biri də Leyli surətidir. «Leyli və Məcnun» əsərində hər iki surəti elə poetik, elə ustalıqla tərənnüm edib ki, heç birini irəli çəkmək olmur. Bu surətlərin hər ikisi dünya ədəbiyyatına məhəbbətin simvolik, yaxud rəmzi surəti kimi daxil edilib. Leyli dünya ədəbiyyatında həqiqi, saf eşqin nümayəndəsi kimi məşhurdur. Nizami öz əsərində Leylini elə təsvir edib ki, surətdə ön plana keçə bilib. Avropalılar Leyli surətini də öz məhəbbət dastanlarındakı qadın surətləri ilə müqayisə ediblər. Lakin onu da demək lazımdır ki, Avropa ədəbiyyatında oxşar surətlər olsa da Leyliyə bərabər surət tapmaq çətindir. Leyli surəti hətta Şərq dünyasında da başqa məhəbbət dastanlarındakı qadın surətlərindən öz saflığı ilə fərqlənir. Leyli həqiqi həyat eşqinin simvolu kimi uzun illərdən bəri dillərdə dastan olub. Bu surət fransız ədəbiyyatında İzolda, Nikolet, ingilis ədəbiyyatında Cülyetta, alman ədəbiyyatında İzolda və sair qadın surətlərinin yaranması üçün nümunə olub. Lakin bunların heç biri Leyliyə bərabər ola bilməyib. O surətlərin heç birində Leylinin həqiqi saf eşqini tapmaq çətindir.

Nizaminin «Yeddi gözəl» poemasını Şərq ədəbiyyatında uzun zaman qəhrəmanlıq dastanı adlandırılıblar. Elə buna görə də böyük şairin bu əsərinin əsas qəhrəmanı Bəhram olsa da «Yeddi gözəl»dəki əhvalatın baş xətti ilə yanaşı davam və inkişaf edən hadisələr gözəllərin ayrı-ayrılıqda söylədikləri əfsanələr maraqlı və qiymətlidir. Nizami Gəncəvi bu hekayələri dünyanın müxtəlif millətlərinin qadınlarının dili ilə nəql edir. Şairin bu qadın surətlərinə nə qədər rəğbətlə yanaşması əsərin adından da məlumdur. Nizaminin əsərdə təsvir etdiyi qadın surətləri şüurlu, təmkinli təcrübəlidir. Onlar hadisələrin və ya sirlərin izahını həyatdan və təbiətdən kənarında axtarmırlar. Onların ən yaxşı cəhətlərindən

biri odur ki, bu qadınlar çox zaman səadətənin də, fəlakətənin də səbəbini özlərində, insanın özündə, insanın işində, əxlaqi və əməlinə axtarırlar. Əsərdə gözəllər ilə şah arasındakı söhbətlər elə qurulub ki, oxucu qadınlar haqqında fikirləşir, onları əsərdə əsas qəhrəmanlar kimi qarşılayırlar.

Nizaminin həm «Yeddi gözəl», həm də qeyri əsərində küpəgirən qarı evlərə və ailələrə ixtilaf, dalaşma, didişmə salan qadın surətləri də vardır. Nizami Gəncəvi bir tərəfindən o sifətdə olan adamların pis və fitnəkar əməllərini göstərsə, ikinci tərəfdən oxucusunu ayıqlığa, təmkinə, hörmətə, insanları dediyə qədər uymamağa, ara sözüne mənə verməməyə çağırır.

Əsgər Sərkəroğlu.